

УДК 881.161.2*373.7

Марія ЯЦЬКІВ

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР»)

У статті розглянуто взаємодію мови й культури, особливості функціонування фразеологізмів у художньому творі. У лінгвокультурному аспекті досліджено індивідуально-авторські фразеологічні одиниці, репрезентовані в романі закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії». У романі М. Дочинця виявлено широке функціонування фразеологізмів, зокрема найбільш уживаними є фраземи з компонентом «слово».

Ключові слова: лінгвокультурологія, фразеологія, фразеологізм, фразеологічні одиниці, фразеологічна картина світу, індивідуально-авторські фразеологізми.

У сучасному мовознавстві дедалі активніше науковці звертаються до дослідження мовних фактів у тісному зв'язку із матеріальною та духовною культурою народу, його культурною свідомістю та спадщиною. У фразеологічному складі мови лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість. Фразеологічні одиниці відображають народне світобачення, менталітет певного соціуму. Лінгвокультурологічний напрям у фразеології образно відтворює різні сторони життя і діяльності людини.

Л. Савченко зазначає, що фразеологія – це відбиток картин реальності, у якій містяться фрагменти культури, історії, етнографії, психології, світогляду, релігії, менталітету, відтворюється національний характер народу, це своєрідний зразок ретельного та пильного кодування його духовної культури [5, с. 522].

Основою лінгвокультурологічного напрямку є взаємозв'язок мови і культури, на думку багатьох дослідників, саме в мові втілюється історична пам'ять народу, мова відображає як культурний, так і мовний досвід народу. Лінгвокультурологічні дослідження на матеріалі фразеології допомагають нам уявити

духовні цінності, витворені окремими етносами протягом тисячоліть. Фразеологія – це «дзеркало, в якому лінгвокультурне суспільство ідентифікує своє національне самоусвідомлення» [7, с. 104].

Актуальність нашого дослідження спричинена відсутністю спеціальних досліджень, які б давали глибокий та вичерпний аналіз фразеологічної репрезентації мовної картини світу у творчості закарпатоукраїнських письменників. Діалектна фразеологія найкраще вказує на суспільний досвід, звичаї, обряди, особливості менталітету мовців, які мешкають на певній території.

Мета статті – розглянути фразеологізми як певні мовні знаки та засоби зберігання і передачі культурної інформації суспільства, а також дослідити у лінгвокультурному аспекті фразеологізми, репрезентовані в романі закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця «Криничар» та з'ясувати особливості використання фразеологізмів у художньому просторі роману.

Для реалізації поставленої мети плануємо розв'язати такі **завдання**:

- опрацювати теоретичні джерела, що стосуються фразеології та лінгвокультурології;
- зафіксувати фразеологічне багатство роману Мирослава Дочинця «Криничар»;
- висвітлити особливості функціонування фразеологічних одиниць у романі М. Дочинця;
- виокремити найбільш репрезентативні семантичні групи фразеологізмів зафіксованих у романі.

Значна кількість учених звертаються до питання функціонування фразеологічних одиниць у художніх текстах та проблематики «мова (фразеологія) і національна культура», а саме: В. Білоноженко, О. Важеніна, І. Гнатюк, Т. Григоренко, Л. Даниленко, С. Денисенко, О. Дехтярьова, Т. Євтушина, В. Жайворонок, Т. Здіховська, В. Коваль, М. Коломієць, Є. Коноплянко, Н. Мазур, Ф. Медведєв, Л. Мельник, В. Папіш, Ю. Прадід, Л. Скрипник, Д. Ужченко, В. Ужченко, Н. Хома та інші. Важливими для науковців є фразеологізми, які відображають народні традиції, звичаї та обряди того чи іншого народу, історичні факти його життя. Н. Хома слушно зазначає, що фразеологія кожного народу виражає його ментальність, образність і спосіб

мислення, а тому вона характеризується значною стабільністю. [8, с. 411–413]. Саме художній текст виступає певною моделлю світу і «є невичерпним джерелом інформації про культурно-історичний досвід народу, конденсатом культурної пам'яті (традиції), яка відклалася у свідомості народу. Саме фразеологічний рівень художнього твору є тим акумулятивним центром, який здійснює широкий зв'язок мовних явищ з культурою певного етносоціуму. Оскільки у фразеологічних одиницях найповніше відображається специфіка світобачення і культури, саме тут постає людина з її емоціями, почуттями, внутрішнім світом» [3, с. 39].

Фразеологізми яскраво зображають особливості народного мислення, їх культуру, звичаї, збагачують літературну мову новими виражальними засобами. Дослідження національної та культурної своєрідності фразеологічних одиниць свідчить, що саме фразеологія мови художніх текстів є носієм різноманітної країнознавчої, етнокультурної інформації. Будь-яка фразама, на думку В. Маслової, – «це текст, тобто зберігач культурної інформації. Саме текст безпосередньо має зв'язок з культурою, бо він пронизаний безліччю культурних кодів, саме текст зберігає інформацію про історію, етнографію, національну психологію, національну поведінку, тобто про все, що складає зміст культури» [4, с. 87].

Саме фразеологізми показують носіям мови особливе бачення світу, тої чи іншої ситуації. Фразеологічні одиниці використовують для того, щоб описувати світ, навколишнє середовище, інтерпретувати, оцінювати і висловлювати своє суб'єктивне ставлення до всього, що нас оточує.

Фразеологічні одиниці мають образно-символічну основу та відбивають позамовну дійсність. Вивчення фразеологізмів у мові окремого письменника, зокрема у лінгвокультурному напрямі, дає нам можливість виявити специфічні риси мовної картини світу української нації, окремого соціуму, життя якого зумовлене особливостями світосприйняття, системою моральних цінностей, норм і принципів виховання.

Мирослав Дочинець – український закарпатський письменник, книговидавець, журналіст, член Асоціації українських письменників. У 2014 р. став лауреатом Шевченківської премії у

категорії «Література» за романи «Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» та «Горянин. Води господніх русел».

Роман «Криничар» присвячений батькам Мирослава Дочинця, Івану та Емілії Дочинець. У романі автор «відкриває незглибимий вимір народної традиції, української звичасвості. Це проявляється в мові твору, глибинному знанні звичаїв, пошані до народної мудрості, любовно вибраний по крихті, умінні прозирнути і показати душу окремої людини, як живої частинки живої душі» [1, с. 87]. Дії роману, побудовані у формі щоденникових нотаток головного героя, відбуваються в кінці XVI – на початку XVII ст. в Угорській Русі, на Запоріжжі, в Туреччині та Єгипті. Головний герой твору Овферій Криничар є зразком незламності людської душі, внутрішньої волі та справжньої людяності.

Петро Сорока зазначає, що роман «Криничар» – «це вмістилище мудрості», у романі автор «вийшов поза межі часу, став над ним. Та й простір тут досить умовна річ, хоча географічні назви виставляються на щит і ті країна та міста, в які доля закидає героя, змальовані колоритно і зримо... Власне, цей роман – гімн Мудрості чи, точніше – похвала Мудрості. Тут її не просто напхом напхано, тут дихає нею кожне слово, ба навіть кожна літера і титла. А ще роман наскрізь притчовий. Усе в ньому дихає народними повір'ями і звичаями, легендами і переказами. Вони – його повітря і водночас легені» [6].

У романі «Криничар» ми зафіксували понад 700 фразеологізмів. Найбільше автор звертався до людини, її характеру, почуттів. Особливу увагу автор приділяє компоненту «слово». Фразеологічні одиниці, зафіксовані у романі «Криничар», ми умовно поділили на семантичні групи, а саме:

1. Фізичний стан особи: рука висла, **як перебите пташине крило** – ‘дуже сильно побита рука’. Автор вдало використав компаративний фразеологізм, порівнюючи людську руку та пташине крило, показав, як пташка стає безпорадною, коли в неї поранене крило, так само і людина втрачає свою силу, поранивши руку. Наприклад: Ліва рука висла, **як перебите пташине крило** [2, с. 147].

2. Емоційний стан особи: **жура черваком жере серця** – ‘сильні переживання, турбота за когось, щось’. У контексті автор

використав фразеологізм у протилежному значенні охарактеризувавши героя, який не турбується через дрібниці. Наприклад: Затишне кубельце духу, в яке не проникали солдатські знегоди, ні буденні клопоти, ні *жура, що черваком жере серця* [2, с. 10].

3. Фізично-емоційний стан особи: *голова крива* – ‘головний біль, хто-небудь втрачає здатність розумно, тверезо міркувати, правильно оцінювати дійсність після алкогольного сп’яніння’. Наприклад: Чи не казала я тобі, неборе, не пий зрана пиво, бо від пива *голова крива* [2, с. 43].

4. Діяльність особи в її стосунках з будь-ким, будь-чим: *розумілися, як два персти на руці* – ‘взаєморозуміння’. Наприклад: Вони *розумілися* з кобилою, *як два персти на руці* [2, с. 161].

5. Дії, вчинки, поведінка людини: *лазити по деревах як вивірка* – ‘уміло, швидко’. Наприклад: *По деревах я лазив, як вивірка*, але не з повним кошем, що важив не менше, ніж я сам [2, с. 39].

6. Властивості, якості людини: *пан своїм рукам* – ‘уміти досконало виконувати певну роботу’. Наприклад: В ремеслах немає межі скудності. Пізнаєш його глибинні таїни – станеш *паном своїм рукам* і голові [2, с. 136].

7. Негативна характеристика осіб: *пропийдух* – ‘особа, яка має залежність від алкоголю’. В одному слові автор влучно характеризує негативного персонажа, який за алкоголь готовий навіть душу продати. Наприклад: Зговорилися з якимось *пропийдухом*, і той поночі спустив тіло у воду [2, с. 20].

8. Позитивна характеристика особи: *добрий, як кусень паски* – ‘дуже добра людина’. Для характеристики головного героя письменник використав символ Воскресіння Христового (паску), що асоціюється з добром. Наприклад: «Кажіть ціну, Мошку. Як порозуміємось, то матимете й коника для парадного виїзду». «*Ви добрий, як кусень паски*»... [2, с. 46].

9. Характеристика особи чи неособи за віком, видом діяльності, сімейним станом, місцем проживання, приналежності до когось, чогось: *бути, як Ясон* – ‘мужній, сильний’. Автор роману звернувся до образу з грецької міфології Ясона (правнука Бога вітрів Еола, сина царя Іолка Есона і Полімеда, героя, ватажка аргонавтів). Наприклад: Ну ось і готова твоя купіль! – радісно

обернувся до мене. – Скупайся в небесній воді і *будеш, як Ясон*» [2, с. 186].

10. Позначення мовленнєвої діяльності: *сіяти (слова) по вітру, як лист* – ‘марно говорити, не надавати словам жодного значення’. Наприклад: Я часто міркую: чому ми так легковажимо словами? Й самі коли їх *промовляємо, сіючи по вітру, як лист*; і коли слухаємо, та часто не чуємо чужі [2, с. 101].

11. Зовнішній вигляд: Лицем *нагадувати пліснявилій гриб* – ‘мати негарні зовнішні риси обличчя’. Автор з іронією характеризує зовнішній вигляд героїні твору. Наприклад: Навіть звуки неземні тут гучать, як глухі дзвони. Сюди, в колодязну глибінь, долинула до мене й бесіда Мордка з жоною, що лицем *нагадувала пліснявий гриб* [2, с. 43].

12. Позначення мисленнєвої діяльності: думки скачуть на папері, *як блохи на вереті* – ‘хаотично, невпорядковано’. Наприклад: Нехай не дивує тебе, що мої думки скачуть на папері, *як блохи на вереті* [2, с. 25].

13. Вікові особливості особи: *старому вину і в старих міхах добре* – ‘людям похилого віку не подобаються кардинальні зміни’. Автор через образ вина та старих міхів вказав на те, що люди похилого віку люблять своє старе і рідне, їм ні за яких умов не хочеться покидати рідну домівку, яка б вона стара і знищена не була. Наприклад: Нащо мені нова хижка? – розгублено скрушується Жига. – *Старому вину і в старих міхах добре* [2, с. 85].

14. Розумові здібності: *наскубувати з різних наук рясні вершки й смаковите коріння й набивати ними голову* – ‘наполегливо навчатися, вишукувати з усіх наук найцінніше’. Наприклад: Він учив мене всьому помалу, *наскубуючи з різних наук рясні вершки й смаковите коріння й набиваючи ними мою голову*, котра – дивна річ! – не ставала з того тяжкою, а навпаки світлішала, повнилася якоюсь веселою легкістю [2, с. 191].

15. Трудова діяльність: роботи *вчинити на ніготь* – ‘дуже мало зробити’ Наприклад: *Роботи вчинив на ніготь*, а в рот пакуєш жменями, – погіркував я [2, с. 64].

16. Стан предмета, явища: *кректала, як старий дід, стеля* – ‘дуже стара стеля, яка постійно скрипить’. Для надання експресивності контексту автор використовує компаративний фразеологізм, у якому порівнює стару стелю з живою істотою,

людиною похилого віку. Наприклад: І вічно зітхала й **кректала, як старий дідो, стеля** над головою – дубові мостові плахи [2, с. 53].

17. Місце, напрям дії: **череву города** – ‘центр міста’. Наприклад: Тримаючись за собачий загривок, несміло увійшов я в **череву города** [2, с. 33].

18. Назви абстрактних понять: **хиткий острівець у морі часу** – ‘мізерність людського життя у просторі та часі’. Наприклад: Хіба для когось я не чудний?! І чи не здається комусь химерною ця розповідь про мій світ – **хиткий острівець у морі часу**... [2, с. 10].

19. Якість, ознака дії, спосіб дії: **робота йшла в нитку** – ‘робота, яку виконують дуже легко, швидко та якісно’. Наприклад: Зате інша робота **йшла йому в нитку**. Легко давалися апостоли на липових табличках [2, с. 57].

20. Час дії: **від першої зорі** – ‘дуже рано’; **до зоряного завісу** – ‘пізно ввечері’. Наприклад: Приденно, **від першої зорі і до** нічного **зоряного засіву**, піднімав переліг [2, с. 117].

21. Лайливі слова: **сучий син** – ‘образливе, лайливе слово’. Наприклад: «Ось це і є той **сучий син**, що смілиться проситися до вас на послух, пане Лойку», – крутійкувато заторохтів Мордко і шугнув мене ліктем [2, с. 102].

22. Природні явища: **налетіла нагла буря** – ‘неочікувано, несподівано розпочалася велика гроза’. Наприклад: Та налетіла нагла буря, гримотіло й трясло горами [2, с. 129].

У дослідженні ми описали лінгвокультурні особливості фразеологізмів роману сучасного закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця «Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії». У процесі дослідження з'ясували, що мовлення його персонажів густо пересипане фразеологізмами. Також часто автор, характеризуючи персонажів, використовує компаративні фразеологізми, де порівнює особу з певною твариною чи рослиною. Фразеологізми, до складу яких входять назви тварини та рослин, мають яскраве експресивне забарвлення.

Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні структури, семантики фразеологічних одиниць у творчості закарпатоукраїнського письменника Мирослава Дочинця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Домчук М. П., Нестерук О. В. Художнє осмислення типу українця в прозі Мирослава Дочинця / М. П. Домчук, О. В. Нестерук // Дипломна робота. – Суми, 2014. – 76 с.
2. Дочинець М. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії / М. Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2013. – 331 с.
3. Євтушина Т. О. Лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника / Т. О. Євтушина / дис. канд. філол. наук. – Одеса, 2005. – 212 с.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с.
5. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія / Л. В. Савченко. – Сімферополь: Доля, 2013. – 600 с.
6. Сорока П. Книга, принесена янголом [Електронний ресурс] / П. Сорока. Режимдоступу: <http://miroslavdochinets.com/рецензії/120-книга,-принесена-янголом. Htmle>.
7. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 141 с.
8. Хома Н. Ономастичний простір в українських фразеологізмах (прислів'ях, приказках) / Н. Хома // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія / М-во освіти і науки, молоді та спорту України / редкол. : В. Г. Матвійшин та ін. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 29/31. – С. 411–413.

М. ЯЦКИВ

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ УКРАїнСКОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «КРИНИЧАР»)

В статье рассмотрено взаимодействие языка и культуры, особенности функционирования фразеологизмов в художественном произведении. В лингвокультурном аспекте исследуются индивидуально-авторские фразеологические единицы, представленные в романе закарпатоукраинского писателя Мирослава Дочинца «Криничар. Деяния богатого мужа Мукачевской доминии». В романе М. Дочинца

наблюдается широкое функционирование фразеологизмов, наиболее употребляемыми являются фраземы с компонентом «слово». Фразеологизмы функционируют как структурные компоненты текста.

Ключевые слова: лингвокультурология, фразеология, фразеологизм, фразеологические единицы, фразеологическая картина мира, индивидуально-авторские фразеологизмы.

M. YATSKIV

LINGUOCULTURAL PECULIARITY OF THE PHRASEOLOGISMS (BASED ON M. DOCHYNETS'S NOVEL «KRYNYCHAR. DAILY RECORDS OF THE RICHEST PERSON OF MUKACHEVE CATHEDRAL»

In the article the interaction of the language and the culture, the peculiarities of the functioning of phraseologisms in fiction are reviewed. Individually-author phraseological units represented in the novel of Transcarpathian Ukrainian writer Myroslav Dochynets are studied in the linguo-cultural aspect. In the novel of M. Dochynets we observe the wide functioning of the phraseologisms, the most widely used are the phrasemes containing the component “word”. In the texts phrasemes function as the structural components of the text.

Studying the phraseologisms basing on the language of the novel of the single writer, on the one hand, gave us the rich material for describing the phraseological world view through the peculiarities of perception and fastening of the acquirements of the society in the language, traditions and their reproduction with the help of the memory and the further projection with the imagination, bit on the other, allowed to determine individual traits of the memory processes and mental functioning of the certain person.

For the research we choose the language of Transcarpathian Ukrainian writer, as the dialect phraseology is actual nowadays, as it is the mean of displaying of the national specifics in the language, the carrier of the elements, which, in the great variety, characterize the ethnical image of the world. Dialect phrasemes display the social experience, customs, rituals, peculiarities of the mentality of speaker's inhabiting on the certain territory.

In the M. Dochynets' novel “Krynychar. Daily recors of the richest person of Mukacheve cathedral” we discovered over 700 phraseological units. Due to the number of phraseologisms, semantic groups are different: physical state of a person, emotional state of a person, physically-emotional state of a person, activity of a person or non-person in the relations with anyone or anything.

It results in the great attention paid by the author to the physical and emotional states of a person, to the representation of human relations.

During the research we have made the complex research of the phraseological wealth of the Transcarpathian Ukrainian author Myroslav Dochenets' novel "Krymychar. Daily records of the richest person of Mykacheve cathedral" and discovered the peculiarities of the functioning of phraseological units in the artistic space of the novel. During the research process we discovered, that the character's speech is spiced with the phrasemes. Also author often uses the comparative phraseologisms, where the person is compared with a certain plant or animal, to characterize a personage. Phraseologisms that include a name of a plant or animal has the bright expressive coloring. The analysis of the text gave the possibility to clearly distinguish the semantic load of the phraseological units.

Key words: linguo-cultural studies, phraseology, phraseologism, phraseological units, the phraseological world view, individually-author phraseologisms.